

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه‌ای بر

مبانی بفرانمای ناحیه‌ای

دکتر حبیب‌اله فصیحی

عضو هیئت علمی دانشگاه خوارزمی تهران

سرشناسه	:	فصیحی، حبیب‌اله، ۱۳۴۴ -
عنوان و نام پدیدآور	:	مقدمه‌ای بر مبانی جغرافیای ناحیه‌ای /
حبیب‌اله فصیحی.	:	
مشخصات نشر	:	تهران: حبیب‌اله فصیحی، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	۱۶۵ ص.: جدول، نمودار.
شابک	:	978-600-04-5958-1
وضعیت فهرست نویسی	:	۱۰۰۰۰۰۰۰ ریال
یادداشت	:	فیبا
موضوع	:	کتابنامه.
موضوع	:	جغرافیا
موضوع	:	Geography
موضوع	:	عمران منطقه‌ای
موضوع	:	Regional planning
موضوع	:	نواحی توسعه شهری -- ایران
موضوع	:	City planning districts -- Iran
موضوع	:	ایران -- جغرافیا
موضوع	:	Iran -- Geography
موضوع	:	G ۱۳۹۵۷۰ ۷م۶ف /
رده بندی کنگره	:	۹۱۰
رده بندی دیویی	:	۴۳۸۳۳۷۰
شماره کتابشناسی ملی	:	

نام کتاب: مقدمه‌ای بر مبانی جغرافیه انسانی

مؤلف: حبیب الہ فصیحی

ناشر: فصیح، حبیب الہ

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۵

شایک: ۱-۵۹۵۸-۴-۰۰-۶۷۸

قیمت: ۱۰۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، خیابان شهید مفتح، دانشگاه خوارزمی، دانشکده علوم جغرافیایی

نشانی الکترونیکی: fasihi@khu.ac.ir و habibfasihi@yahoo.com

مراكز يخبش:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، ابتدای خیابان ۱۲ فروردین، انتشارات پیام

اصفهان، خیابان دانشگاه، کتابفروشی جهاد دانشگاهی

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱

مقدمه

فصل اول

مفاهیم و تحولات جغرافیای ناحیه‌ای

- ۵ رویکرد موضوعی و ناحیه‌ای در جغرافیا؛ دوگانگی تضاد یا هم‌نیازی و هم‌افزایی؟
- ۱۴ تعریف جغرافیای ناحیه‌ای
- ۱۵ ریشه‌های جغرافیای ناحیه‌ای
- ۲۲ انحطاط در جغرافیای ناحیه‌ای سنتی
- ۲۵ ظهور جغرافیای ناحیه‌ای نو

فصل دوم

ناحیه ؛ محدوده فضایی در مطالعات جغرافیای ناحیه‌ای

۳۵	تعریف ناحیه
۴۷	سیر تحول مفهوم ناحیه و مطالعات ناحیه‌ای
۶۳	اهمیت مفهوم ناحیه در مطالعات جغرافیایی
۷۵	انواع نواحی
۷۸	ناحیه طبیعی
۸۰	ناحیه همگن
۸۴	ناحیه گرهی (قطبی یا عملکردی)
۹۱	ناحیه طرح یا برنامه‌ریزی
۹۵	ناحیه اداری
۹۵	ناحیه تک متغیره و چند متغیره
۹۷	ناحیه تک منظوره یا با مقاصد محدود

فصل سوم

ناحیه‌بندی

۹۹	معیارهای ناحیه‌بندی
۱۱۱	ناحیه‌بندی در ایران

فصل چهارم
روش مطالعات ناحیه‌ای

۱۳۱	موقعیت جغرافیایی
۱۳۲	منابع ناحیه
۱۳۲	منابع انسانی
۱۳۹	منابع طبیعی
۱۴۲	منابع سرمایه‌ای
۱۴۲	اقتصاد ناحیه
۱۴۴	روابط فضایی
۱۴۷	فهرست منابع

مقدمه

سابقه مطالعات ناحیه‌ای در جغرافیا با عمر این رشته علمی برابر است. این بدان معناست که کهن‌ترین و قدیمی‌ترین مطالعات جغرافیایی را شرح و تفسیر نواحی مختلف کره زمین تشکیل می‌داده‌اند. از نیمه‌های قرن بیستم، مطالعات ناحیه‌ای وجه غالب مطالعات جغرافیایی گردید و دانشمندان این رشته اغلب با رویکرد ناحیه‌ای به مطالعه و کاوش پرداختند. از این زمان، گرایش به مطالعات ناحیه‌ای در سراسر دنیا فزونی یافته و رشته‌های دانشگاهی مربوط به آن در دانشگاه‌های معروف جهان راه‌اندازی شدند و گسترش یافتند. از جمله در ایالات متحده آمریکا رشته علوم ناحیه‌ای در ۱۴۰ دانشگاه دایر گردید. این‌گونه مطالعات، نه تنها جغرافیدانان بلکه دانشمندان علوم دیگری چون اقتصاد و جامعه‌شناسی را هم به عرصه کشانید.

با عطف توجه سیاستگذاران و برنامه‌ریزان کشورها به سطح ناحیه و تاکید بر ایجاد توازن و تعادل در توسعه نواحی و رفع نابرابری‌های توسعه در فضاها، ملی، مطالعات ناحیه‌ای از جهت شناخت و تحلیل ظرفیت‌ها، امکانات و مشخصه‌های

طبیعی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نواحی به عنوان پیش نیاز و لازمه تدوین و اجرای طرح‌ها و برنامه‌های توسعه، از جنبه دیگری مطرح شدند.

جغرافیای ناحیه‌ای موضوع بسیار مهمی از مباحث نظری و تحقیقات عملی جغرافیا در سال‌های اخیر نیز بوده است. اما با وجود داشتن گذشته درخشان، عبارت «جغرافیای ناحیه‌ای» احساسات متفاوتی را در میان جغرافیدانان معاصر برانگیخته که سبب تقویت تخصص‌گرایی فزاینده در این حوزه شده و از زمان جنگ و م جهانی به انشعابات فلسفی، نظری و روش‌شناسانه انجامیده است. در حالی که اغلب جغرافیدانان دانشگاهی بی‌هیچ تردیدی به ارزش اطلاعاتی جغرافیای ناحیه‌ای و نقش آن در تاریخ این رشته باور دارند و برخی از آنان دوره‌های آموزشی این رشته را برگزار نموده و نیز برخی هرازگاه بر ضرورت توسعه این رشته تاکید می‌نمایند اما عمده‌تعداد اندکی از جغرافیدانان اشتیاق دارند که خود را به عنوان متخصص جغرافیای ناحیه‌ای معرفی کنند. هر چند تاکید ناحیه‌ای بتواند تحقیقات آنان را عمیق‌تر سازد اما از اینکه با ناحیه به عنوان یک مقوله نظری کار کنند و یا در موضوعات ناحیه‌ای مرتبط با عناوینی چون شهرگرایی (مثل شهر منطقه‌ها)، جغرافیای سیاسی (مثل ناحیه‌گرایی و یا عدم ناحیه‌گرایی) و یا جغرافیای فرهنگی (مثل هویت ناحیه‌ای) فعالیت نمایند.

جغرافیدانان مهم جهان تقویت آموزش و پژوهش‌های ناحیه‌ای را یکی از وظایف مسلم و مهم جغرافیای امروز می‌دانند (مورفی^۱ و اولوفین^۲: ۲۰۰۰: ۲۴۱) با این حال، انشعاب‌زایی موضوعی بیهوده در جغرافیا و کمی‌گرایی افراطی در مطالعات و تحقیقات که به عنوان پسرلرزه‌های انقلاب کمی اواخر قرن بیستم، دامنگیر مطالعات و تحقیقات جغرافیای کشور ماست، آموزش و مطالعات جغرافیایی را از رویکرد ناحیه‌ای دور ساخته است. رویکرد ناحیه‌ای در وضعیت نوین آن که در جغرافیای امروزی هر روز درخشش بیشتری می‌یابد، دیرزمانی است از آموزش و

^۱. Murphy

^۲. O'Loughlin

تحقیقات جغرافیایی کشور ما رخت بر بسته است. با غفلت از شیوه‌های مطالعاتی و تحقیقاتی جغرافیای ناحیه‌ای نوین، باور همگانی بر این است که جغرافیای ناحیه‌ای هنوز هم شرح ویژگی‌های یک سرزمین است که از موقعیت ریاضی و نسبی شروع شده، با توصیف ناهمواری و آب‌وهوا و سپس رودها و زندگی گیاهی و جانوری ادامه یافته و با تشریح جمعیت، شهرها، روستاها، محصولات کشاورزی، معادن و صنایع و ... خاتمه پیدا می‌کند.

از کاستی‌های آموزش جغرافیا در کشور این است که دانش‌آموختگان این رشته از جهت آشنایی با نواحی جغرافیایی جهان و حتی آگاهی از ویژگی‌های جغرافیایی نواحی مختلف کشور، تفاوت چندانی با دانش‌آموختگان رشته‌های دیگر ندارند. به نظر می‌رسد همان‌گونه که در حوزه علوم سیاسی، هر یک از دانش‌آموختگان در موضوعات مربوط در خصوص ناحیه خاصی از جهان متبحر می‌شوند، لازم باشد که هر دانش‌آموخت جغرافیا نیز در کنار فراگیری مهارت‌ها، فنون و دانش لازم در شاخه مورد تخصص خود، و ضمن تبحر در جغرافیای سرزمین ملی، در شناخت و آگاهی جغرافیایی از یک ناحیه بخصوص از جهان نیز به تبحر لازم برسد.

کتاب پیش رو با این هدف تدوین شده که خوانندگان، به سیر تکوین رویکرد جغرافیای ناحیه‌ای و مفاهیم و موضوعات مورد بحث در آن آشنایی کلی و مقدماتی پیدا کرده و با عرصه‌ها و شیوه‌های نوین مطالعات آن آشنا گردند. ساختار کتاب در چهار فصل تنظیم گردیده است. فصل نخست با عنوان مفاهیم و تحولات جغرافیای ناحیه‌ای به معرفی رویکردهای موضوعی و ناحیه‌ای، تعریف جغرافیای ناحیه‌ای و ریشه‌ها و سیر تحول آن تا زمان کنونی می‌پردازد. در فصل دوم، با عنوان ناحیه؛ محدوده فضایی مطالعات جغرافیایی، مفهوم ناحیه تعریف و تشریح شده و سیر تکوین مفهوم ناحیه و مطالعات ناحیه‌ای بیان گردیده است. فصل سوم به ناحیه‌بندی و شیوه‌های آن پرداخته و به انواع ناحیه‌بندی کشور در برنامه-

ریزی‌های گذشته اشاره نموده است و بالاخره در فصل انتهایی، اجمالی در خصوص شیوه مطالعات ناحیه‌ای آمده است.

امید که این اثر بتواند نیازهای مقدماتی دانشجویان، معلمان، مدرسان و علاقه‌مندان جغرافیا و علوم اجتماعی را در زمینه آشنایی با قلمرو مباحث و مفاهیم و شیوه‌های جغرافیای ناحیه‌ای برطرف نماید. گوشزد کاستی‌ها و پیشنهاد برای اصلاح و تکمیل این مجموعه، موجب امتنان نگارنده خواهد گردید.

حبیب‌اله فصیحی

تابستان ۱۳۹۵

Habibfasihi@yahoo.com , Fasihi@khu.ac.ir